

Iva Rinčić*, Toni Buterin*, Amir Muzur*

Bioetika na portugalskom tlu: kratki uvod s ograničenim uvidom

SAŽETAK

Bioetika je u Portugal stigla sa stanovitim „zakašnjenjem”: prvi je centar osnovan 1988. u Coimbri (*Centro de Estudos de Bioética*), potom prva katedra 1996. pri Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Portu (*Serviço de Bioética e Ética Médica*), a 1998. osnovan je i Centar za bioetiku Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Lisabonu (*Centro de Bioética da Faculdade de Medicina da Universidade de Lisboa*). Kao i Portugalsko društvo za bioetiku, koje je osnovano 2003., ove se ustanove bave isključivo biomedicinskom etikom. Nešto širu vizuru bioetike, izvan one angloameričke sužene na medicinsku praksu i biomedicinska istraživanja, gaji samo Institut za bioetiku Portugalskoga katoličkog sveučilišta.

Pionirima portugalske bioetike i suosnivačima prvih institucija bili su patolog Daniel dos Santos Pinto Serrão (1928. – 2017.), farmakolog Walter Friedrich Alfred Osswald (r. 1928.), isusovac-molekularni genetičar Luís Jorge Peixoto Archer (1926. – 2011.), isusovac-filozof Roque Cabral (1927.-2021.), pedijatar Jorge Biscaia (1928. – 2014.), kao i filozofski par Renaud – Isabel Carmelo Rosa (r. 1942.) i Michel (r. 1941.).

Temeljem pregleda literature, osobnih kontakata i rezultata terenskog istraživanja ovaj rad nudi kratak pregled nastanka i razvoja bioetike na portugalskom tlu: počev od institucionalnog doprinosa pa sve do prinosna pojedinaca.

Ključne riječi: bioetika, Mediteran, Portugal, povijest bioetike.

* Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini, Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Rijeka, Hrvatska / Katedra za javno zdravstvo, Sveučilište u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija, Rijeka, Hrvatska. ORCID: Iva Rinčić – <https://orcid.org/0000-0003-1028-8813>, Toni Buterin – <https://orcid.org/0000-0003-0725-1008>, Amir Muzur – <https://orcid.org/0000-0002-9770-6733>.

Adresa za korespondenciju: Toni Buterin, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini, Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet / Katedra za javno zdravstvo, Sveučilište u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija, V.C. Emina 5, 51000 Rijeka, Hrvatska. E-pošta: toni.buterin@uniri.hr.

Ovaj je rad sufinanciralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-iskusni-human-23-125; Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-7450.

S obzirom na ulogu autora kao članova uredništva, autori izjavljuju kako nisu sudjelovali ni u kojem dijelu uredničkog procesa, uključujući izbor recenzenata, recenziju rukopisa i donošenje uredničke odluke. Cjelokupni urednički i recenzijski postupak neovisno je vodila tehnička urednica.

UMJESTO UVODA: O PORTUGALU (I BIOETICI)

Površno gledajući, Portugal je zemlja na kraju (našeg) svijeta. Kao što su Grci Sjever omeđivali „ultimom Tulom”, kasnijim Islandom, a Zapad Herkulovim stupovima, koje će Berberi i Arapi nazvati Gibraltarom, Portugal nije mogao biti drugo nego „marginalnim” (neke posuđenice, ipak, poput bajadere, baroka ili grčkoga odnosno makedonskoga naziva za naranču – portokali/ova – mogu pobuditi sumnju da „Portugal” i njegova kultura nisu, povijesno gledano, bili pasivnima). Ali ta mu je pozicija – Europi, dakle, nezanimljiva – omogućila globalnu ekspanziju koju inače, kao relativno mala zemlja, ne bi mogao osigurati: od princa Henrika Moreplovca u prvoj polovini XV. stoljeća Portugal se širio na Azore, Zelenortske otočje, Brazil, pa konačno indijsku Gou i kineski Makao. Možda najbolje o značaju te konkviste pripovijedaju dva groba u belemskom samostanu Sv. Jeronima: Vasca da Game, umrlog 1524., i Luísa de Camõesa, rođenog 1524. Prvi je osvojio svijet osiguravši ovom drugom da proдре u nj svojim pisanjem...

Vjerojatno je rubni položaj Portugala kumovao i njegovoj minornoj ulozi u povijesti bioetike: izložen vjekovnim sporazumima s Engleskom – političkim, trgovinskim i vojnim – i pritisnut sa svih strana Španjolskom poput jastuka koji guši, Portugal, za razliku od te iste Španjolske, dosad nije razvio širu bioetiku od glavnostrujne „školske” (da ne kažemo skolastičke), dobro znane po tematskoj zatvorenosti u medicinske teme, probleme znanstvenog istraživanja i etičkih povjerenstava, uz metodološko pragmatično forsiranje četiriju principa proizašlih iz georgetownskog laboratorija i povezanih angloameričkih tradicionalnih vrijednosti (cf. De la Torre, 2017; Teixeira da Cunha, 1993).

U Portugalu je bioetika, barem na institucionalnoj razini, doplavljen tek krajem 1980-ih (Doričić et al., 2024). U Italiju ju je, u Milano, još 1973. uveo (na kasnije zaboravljena vrata) biolog Menico Torchio, u Belgiju istodobno isusovac Édouard Boné (osnivač centra za bioetiku u Leuvenu 1983.), a u Kataloniji je isusovac Francisc Abel 1976. osnovao Institut za bioetiku *Borja* (Buterin i sur., 2024). Čak je i Hrvatska čula za bioetiku 1985. zahvaljujući isusovcu Valentinu Pozaiću, koji će godinu dana kasnije u Zagrebu osnovati i prvi bioetički centar (Pozaić, 1985a; 1985b). Zemlje istočne i jugoistočne Europe, povezujući bioetiku sa slobodama i ljudskim pravima, mahom će potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih započeti uvoziti bioetiku iz SAD-a ili, indirektno, Rima (Muzur, Rinčić i Buterin, 2019).

U Portugalu je, međutim, demokracija obnovljena još sredinom 1970-ih, pa se pojava bioetike ondje može smatrati začuđujuće zakašnjelom.

INSTITUCIONALNI DOPRINOS

Kako bilo da bilo i kad bilo da bilo, bioetika se logično ukazala u Coimabri, na najstarijem sveučilištu u zemlji.¹ *Centro de Estudos de Bioética* (CEB, koji postoji i danas) osnovan je po uzoru na centre *Hastings* i *Kennedy* kao mala skupina liječnika, pravnika, teologa i filozofa zabrinutih za etičke probleme koji se pojavljuju u medicini i biologiji napretkom tehnologije. Centar je kasnije osnovao podružnice diljem zemlje, povezivao se na međunarodnoj razini članstvom u srodnim udrugama i općenito postao poznat po organizaciji predavanja i skupova, a pokrenuo je i izdavanje časopisa *Revista Portuguesa de Bioética: Cadernos de Bioética*, koji izlazi kvartalno (bez značajnijeg čimbenika odjeka ili indeksacije). Godine 1988. u Coimabri se pojavljuje i Centar za biomedicinsko pravo, koji je pri Pravnom fakultetu osnovao Guilherme de Oliveira, a koji izdaje časopis *Lex medicinae: Revista Portuguesa de Direito da Saúde* (semestralno, 20 godišta).

U Lisabonu je, pak, 1990. osnovano prvo Nacionalno etičko povjerenstvo (po uzoru na seriju američkih predsjedničkih povjerenstava), kasnije Nacionalno vijeće za etiku u znanostima o životu (CNECV), koje se povremeno oglašava svojim „mišljenjima”. Ministarstvo zdravlja će 1995. osnovati Povjerenstvo za zdravstvenu etiku, a 2005. će biti oformljeno i Nacionalno povjerenstvo za klinička istraživanja. Kao i u mnogim drugim zemljama, i ovdje se sintagme „etika u znanostima u životu”, „zdravstvena etika” i slične javljaju paralelno, kao neka vrsta nomenklature opozicije „bioetici”.

U Portu je, opet, 1995. utemeljen Kabinet za bioetička istraživanja (GIB) pri Teološkom fakultetu Portugalskoga katoličkog sveučilišta, koji se također bavi organizacijom skupova, objavljivanjem mišljenja, nastavom i istraživanjem. Ovaj je centar po prvi puta izravno povezao bioetiku s jednim sveučilištem, a 2002. je prerastao u Institut za bioetiku (danas ima podružnice u Lisabonu, Sintri i Portu).

Godine 1996. osnovana je prva katedra za bioetiku, pri Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Portu (*Serviço de Bioética e Ética Médica*; danas poznata po proučavanju etičkih aspekata gluhoonijemosti), a 1998. i Centar za bioetiku Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Lisabonu (*Centro de Bioética da Faculdade de Medicina da Universidade de Lisboa*). Predvodnicima filozofskog pristupa bioetici svakako su odsjeci za filozofiju u Ponti Delgadi (Sveučilište na Azorima) i Bragi (Portugalsko katoličko sveučilište).

Kao i Portugalsko društvo za bioetiku (osnovano 2003.), sve se ove ustanove bave isključivo biomedicinskom etikom, dok nešto širu vizuru bioetike, koja nadilazi medicinsku, gaji samo Institut za bioetiku Portugalskoga katoličkog sveučilišta (Carvalho, 2014; Biscaia i Osswald, 2010; Teixeira da Cunha, 1993). Zaštita voda

¹ Osnovano u Lisabonu 1290., kasnije se, 1537., skrasilo u Coimabri, oko 200 kilometara sjeverno od glavnog grada.

i ekoetika spominju se kao interesi, ali su očito posve zasjenjeni medicinskoetičkim temama, a svakako nisu stvorili vlastitu školu ili stekli prepoznatljivost. Posve je drugačija situacija u Brazilu, s kojim Portugal najviše surađuje zahvaljujući jezičnoj bliskosti (održavajući, između ostaloga, i redovite „Luzo-brazilske bioetičke susrete”). Utjecajne bioetičke škole u Braziliji (Volnei Garrafa), São Paulu (Leo Pessini), Porto Alegreu (José Roberto Goldim), Santa Mariji (Diego Carlos Zanella) i drugdje razvijaju vlastite pristupe i teme ili ih grade na učenju Fritza Jahra i Vana Rensselaera Pottera. Medicinskoetički aspekti bioetike (dakle, ono što se naziva „glavnom strujom”) su se, pak, početkom XXI. stoljeća naglo raširili portugalskim sveučilištima, pa se procjenjuje da je samo do 2014. najmanje stotinjak studenata steklo naslov magistara bioetike, a njih desetak i titulu doktora znanosti (Carvalho, 2014, str. 1421).²

INDIVIDUALNI PRINOSI RAZVOJU BIOETIKE NA PORTUGALSKOM TLU

Među pionirima portugalske bioetike najčešće se spominju: patolog **Daniel dos Santos Pinto Serrão** (1928. – 2017.), suosnivač Centra za bioetičke studije u Coimbri (CEB), član Papinske akademije za život i Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu (CNECV); farmakolog **Walter Friedrich Alfred Osswald** (r. 1928.), također suosnivač Centra u Coimbri i član Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu, ravnatelj Instituta za bioetiku Portugalskog katoličkog sveučilišta i prvi voditelj Kabineta za bioetička istraživanja u Portu; isusovac-molekularni genetičar **Luís Jorge Peixoto Archer** (1926. – 2011.), suosnivač Centra u Coimbri i predsjednik Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu; isusovac-filozof **Roque de Aguiar Pereira Cabral** (1927. – 2021.), suosnivač Centra u Coimbri; **Maria do Céu Patrão Neves** (r. 1959.), filozofkinja sa Sveučilišta na Azorima i aktualna predsjednica Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu; **José Henrique Silveira de Brito** (r. 1945.), filozof iz Brage zainteresiran za antropologiju; pedijatar **Jorge Biscaia** (1928. – 2014.), suosnivač Centra za bioetičke studije u Coimbri, dugogodišnji urednik časopisa *Cadernos de Bioética*, član Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu; kao i filozofski par **Renaud – Isabel Carmelo Rosa** (r. 1942.), suosnivačica Centra u Coimbri i filozof **Michel** (r. 1941.), suosnivač Centra u Coimbri i član Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu (usp. de la Torre, 2017).

Jedan od svakako ključnih momenata razvitka bioetike u Portugalu bilo je objavljivanje zbornika „Bioetika”, koji su uredili Osswald, Archer i Biscaia (1996.), a među važnijim su knjigama svakako i „Novi izazovi bioetike”, s istim urednicima kojima se pridružio Michel Renaud (Osswald et al., 2001), te „Prinosi bioetici u

² Teme doktorata su, jasno, medicinskoetičke (usp. Ivankovich, 2023).

Portugalu” (Ribeiro da Silva, Barbosa i Martins Vale, 2002). Kao i u mnogim drugim europskim zemljama, paralelno će se, međutim, i dalje pojavljivati publikacije koje rabe pojam „etike života” ili slično (Carvalho i Osswald, 2004).

Kada se promatra mlađa generacija portugalskih bioetičara, ističe se **Ana Sofia Carvalho** (r. 1973.), biotehnologinja i mikrobiologinja, ravnateljica Instituta za bioetiku Portugalskoga katoličkog sveučilišta u Portu i UNESCO-ove katedre za bioetiku, članica Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu, i **Mara de Sousa Freitas**, izvorno medicinska sestra, a potom specijalizirana za medicinsko pravo i antropologiju, doktorica bioetike koja od 2022. vodi lisabonski Institut za bioetiku Portugalskoga katoličkog sveučilišta (koja je 2023. sudjelovala s pozvanim predavanjem – *online*, doduše – na 25. riječkim danima bioetike). Glavne su istraživačke teme Instituta koji vodi de Sousa palijativna skrb, sindrom *burnouta*, etika javnog zdravstva, poučavanje bioetike u srednjoj školi i bioetika kao strategija približavanja znanosti laicima (Carvalho, 2014, str. 1422). **Rui Nunes** (r. 1961.) predsjednik je i osnivač Portugalskog društva za bioetiku te bivši član Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu, a **Jorge Teixeira da Cunha** (r. 1958.) svećenik i moralni teolog iz Porta koji (za razliku od svih ostalih) pokazuje interes za mediteransku bioetiku.³ Teixeira misli da bi povratak na antičku etiku vrlina bio anakron zbog njena „individualizma, elitizma i farizejstva”, ali mediteranski „korektiv” principalizmu vidi kao nužnost i ističe prednost „narativnog karaktera” nad imperativnim (dakle, kantovskim, ali i jahrovskim) u promidžbi života, i to još zato što „istina ima metaforičku dimenziju koja ne derogira racionalnost, već je upotpunjuje” (pri čemu ne misli samo na bliskost odnosa liječnik – pacijent, već i na odnos čovjek – okoliš). Ukratko, načela (principalizam) postoje, ali nisu dovoljna: ona nalikuju krutoj formi lišenoj sadržaja, koji se očituje u ljudskoj težnji k sreći i humanosti (Teixeira da Cunha, 1996).⁴

PREMA DISKUSIJI I ZAKLJUČCIMA

Luís Jorge Peixoto Archer je školovan (kao genetičar) u Georgetownu, Roque de Aguiar Pereira Cabral u Barceloni (Francisc Abel) i rimskoj Gregorijani, Maria do Céu Patrão Neves na Institutu za etiku Kennedyjevih i u Leuvenu, Jorge Teixeira da Cunha na Gregorijani, a par Isabel Carmelo Rosa i Michel Renaud u belgijskom Leuvenu: nije li očito da portugalska bioetika nije pobjegla (niti je mogla pobjeći) od katoličke (dakle, glavnostrujne) bioetičke doktrine? Dodamo li k tome i agresivnu

³ O konceptu „mediteranske bioetike” vidi više u Mallia (2012) i Leone (2012).

⁴ Povezan sa Sicilijancem Salvatoreom Priviterom i njegovim krugom „mediteranskih bioetičara”, Teixeira će biti i suurednikom „Rječnika bioetike” iz 2001.

kampanju UNESCO-a koja pokušava progurati angloameričke recepte bioetičkog kurikula, nije čudo da studije preporučuju unificiranje programa na štetu bilo kakve raznolikosti (Alvares Lavigne de Lemos Tavares i sur., 2022). Oni rijetki koji se u Portugalu osvrću na povijest bioetike, poput Antónija Fernanda Cascaisa (profesor na Fakultetu za društvene i humanističke znanosti Novog sveučilišta u Lisabonu, koji piše i o filmu, književnosti, rodu i sl.), oslanjaju se, nažalost, samo na definicije iz Reichove „Enciklopedije bioetike”.⁵ Kao glavna disonanca u portugalskoj bioetici vidi se sukob laika-utilitarista i katolika, dakle, ono što se vidi i u Španjolskoj i, u većoj mjeri, Italiji (Teixeira da Cunha, 1993). Najstariji živući pionir portugalske bioetike, Walter Osswald, u svojim djelima bavi se isključivo medicinskom etikom i etikom istraživanja, čak i kada je perspektiva kulturna ili religijska (Oswald, 2018). Ne treba posebno naglašavati da takve teme jedine otvaraju vrata Zapadnih znanstvenih časopisa, uspješno „filtrirajući” globalnu bioetičku sliku (Lampreia Carvalho, 2007).

Ipak, ohrabrujuća je i iznenađujuće lucidna prosudba koju ističe **Miguel Oliveira da Silva** (r. 1952.), ginekolog, profesor medicinske etike pri Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Lisabonu i raniji predsjednik Nacionalnog vijeća za etiku u znanostima o životu, da je „neobjašnjivo kako su u Portugalu bioetički centri zanemarili u svom postdiplomskom studiju etička pitanja životinja i etiku prirode, zaboravljajući na proročanski duh Pottera, koji se referirao na sve oblike života, a ne samo na ljudski” (Oliveira da Silva, 2014, str. 11). Osam godina kasnije, to isto Nacionalno vijeće za etiku u znanostima o životu spominje u „Prioritetima bioetike u Portugalu” jedino medicinskoetičke teme, miješajući paternalizam, ljudska prava, etiku istraživanja i sl.⁶ Možda se stanoviti napredak može nazrijeti i u činjenici da je Maria do Céu Patrão Neves, vjerojatno nautjecajnija bioetičarka u Portugalu u ovome času, kao suurednica Henku ten Haveu u „Rječniku globalne bioetike” (ten Have i do Céu Patrão Neves, 2021) „moralā” ubaciti u „Rječnik” i crtice o Potteru i Jahru (od ukupno samo šest crtica o osobama). Premda se ovaj „ustupak” vjerojatno dogodio zahvaljujući ten Haveu, koji je učio na greškama vlastite, pet godina starije, „Enciklopedije globalne bioetike”, Patrão Neves i u svojim ranijim publikacijama posvećuje dostojnu pažnju temi povezanosti bioetike i prirode – konkretno, (bio)etici životinja i vode, suprotstavljajući antropocentričnu perspektivu ekocentričnoj (do Céu Patrão Neves i Oswald, 2007), a zanima se često i temeljito i za povijest portugalske bioetike (do Céu Patrão Neves, 2017) i njenu budućnost – pa makar se i vratila na antropocentrične pozicije (do Céu Patrão Neves, 2016). Ni pozdravna poruka na mrežnim stranicama Portugalskog društva za bioetiku, predsjednika Društva Nunesa, ne čini se lošim

⁵ Fernando Cascais, „Bioethics: from the early days to the present”, https://www.academia.edu/842168/Bioethics_From_The_Early_Days_To_The_Present

⁶ Maria do Céu Patrão Neves, „Prioridades da Bioética em Portugal”, https://www.insa.min-saude.pt/wp-content/uploads/2022/03/PrioridadesBioetica_conclusoes.pdf

početkom, spominjući okoliš, biodiverzitet, zaštitu životinja (ne i biljaka, doduše), kao i važnost perspektiva filozofa, antropologa i psihologa, a ne samo liječnika i pravnika.⁷

Kako bilo da bilo, Fritz Jahr je stigao do Portugala: vjerojatno prva u znanstvenoj literaturi spominje ga Marta Raquel Riberio Bessa u svojoj doktorskoj disertaciji, koja, međutim, ne citira nijedan od mogućih izvora (Riberio Bessa, 2013).

Možda je Portugal bio zakinut za širu bioetiku jer je izoliran, a možda zato što, za razliku od Španjolske, Italije i Hrvatske, nije imao svog „predstavnik” u Potterovoj „Mreži globalne bioetike”. I kada Teixeira kaže (i to još 1992.) da se portugalski bioetički diskurs širi na „odnose čovjeka prema biosferi”, zapravo to ni sa čim ne potkrepljuje (Riberio Bessa, 2013; do Céu Patrão Neves, 2014), premda se drugdje navodi da je skup na temu „Bioetika i ekologija” razmjerno rano organizirao Centar za bioetičke studije u Coimbri (Biscaia i Osswald, 1995).⁸ U svakom slučaju, širiti blagovijest u Portugalu o Fritzu Jahru i europskoj bioetici bit će velikim izazovom koji će morati uključiti prije svega one koji sami sebe ne smatraju (primarno) bioetičarima, poput fiziologinje biljaka Isabel Marije Alves Barrote sa Sveučilišta Algarve u Faru: na takvima, koji sami proizvode (eksperimentima potkrijepljeno) znanje, a ne samo puku refleksiju, počiva najsolidnija bioetika, osobito ona fragilna kakva je bioetika bilja.

LITERATURA

- Alvares Lavigne de Lemos Tavares, A. C., Alvares Travassos, A. G., Rego F. i Nunes, R. (2022). Bioethics curriculum in medical schools in Portuguese-speaking countries. *BMC Medical Education*, 22(99), 1-9.
- Archer, L., Biscaia, J. i Osswald, W. (Ur.). (1996). *Bioética*. Lisbon: Verbo.
- Archer, L., Biscaia, J., Osswald, W. i Renaud, M. (Ur.). (2001). *Novos desafios à bioética*. Porto: Porto Editora.
- Buterin, T., Doričić, R., Eterović, I., Gensabella Furnari, M., Giacobello, M. L., Guć, J., Kalokairinou, E., Kaluđerović, Ž., Rinčić, I., Trako Poljak, T., Tutić Grokša, I., Vantsos, M., Zagorac, I. i Muzur, A. (2024). How European Countries bordering the Mediterranean affected Bioethics with special emphasis on Croatia, Greece, Italy and Spain. *Jabr – European Journal of Bioethics*, 15(2), 365-398..
- Biscaia, J. i Osswald, W. (1995). Bioethics in Portugal: 1991-1993. U A. Lustig (Ur.), *Bioethics Yearbook*, sv. 4 (str. 285-289). Amsterdam: Kluwer Academic Publisher.
- Biscaia, J. i Osswald, W. (2010). Bioethics in Portugal. U L. Pessini, C. de Paul de Barchifontaine i F. Lolas Stepke (Ur.), *Ibero-American Bioethics: History and Perspectives* (str. 223-231). Dordrecht: Springer.

⁷ Pozdravna poruka predsjednika *Associação Portuguesa de Bioética* Nunesa dostupna je na: <https://upbioetica.org/quem-somos/>.

⁸ Autori u svom godišnjem izvješću spominju i prava životinja, ali samo kao prilagodbu europskom zakonu o provođenju pokusa na životinjama.

- Carvalho, A. S. (2014). Portugal. U H. T. Have i Bert Gordijn (Ur.), *Handbook of Global Bioethics*, sv. 4 (str. 1417-1425). Dordrecht: Springer.
- Carvalho, A. S. i Osswald, W. (2004). Publicações portuguesas em bioética. *Revista Bioética* (Brazil), 11(2), 61-72.
- Cascais, F. (N/A). Bioethics: from the early days to the present, https://www.academia.edu/842168/Bioethics_From_The_Early_Days_To_The_Present (pristup: 12. kolovoza 2024).
- Costa Gomes, C. i Carvalho A. S. (2018). *Walter Osswald: 90 anos, 90 textos*. Porto: Instituto de Bioética da Universidade Católica Portuguesa.
- de la Torre, J. (2017). Grandes figuras de la bioética en Portugal. *Revista Iberoamericana de Bioética*, 5, 1-6.
- do Céu Patrão Neves, M. (2022). Prioridades da Bioética em Portugal. Dostupno na: https://www.insa.min-saude.pt/wp-content/uploads/2022/03/PrioridadesBioetica_conclusoes.pdf (pristup: 12. kolovoza 2024).
- do Céu Patrão Neves, M. (2014). Para uma leitura da história do Centro de estudos de bioética. *Revista portuguesa de bioética*, 20(19), 13-24.
- do Céu Patrão Neves, M. (2016). *O admirável horizonte da bioética*. Lisabon: Glaciar.
- do Céu Patrão Neves, M. (2017). *A origem da bioética em Portugal: através dos seus pioneiros*. Porto: Fronteira do caos.
- do Céu Patrão Neves, M. i Osswald, W. (2007). *Bioética simples*. Lisabon: Verbo.
- Doričić, R., Buterin, T., Eterović, I., Gensabella Furnari, M., Giacobello, M. L., Guć, J., Kalokairinou, E., Kaluderović, Ž., Rinčić, I., Trako Poljak, T., Tutić Grokša, I., Vantsos, M., Zagorac, I., Muzur, A. (2024). Mediterranean Bioethics in the bioethically lessknown Mediterranean: a struggle for identity. *Medicina e Morale*, 2, 219-225.
- Have, H. T. i do Céu Patrão Neves, M. (Ur.). (2021). *Dictionary of Global Bioethics*. Cham: Springer.
- Ivankovich, I. G. (2023). *O princípio bioético da beneficência aplicado ao tratamento cirúrgico da obesidade severa*. Doktorska disertacija. Porto: Faculdade de Medicina da Universidade do Porto.
- Lampreia Carvalho, F. (2007). Regulation of clinical research and bioethics in Portugal. *Bioethics*, 21(5), 290-302.
- Leone, S (2012). The features of a „Mediterranean“ Bioethics. *Medicine, Health Care, and Philosophy*, 15, 431-436.
- Mallia, P. (2012). Is there a Mediterranean bioethics. *Medicine, Health Care, and Philosophy*, 15, 419-429.
- Muzur, A., Rinčić, I. i Buterin, T. (2019). Bioetika na istoku Europe: panorama pogleda, pojava i pojmov. *Jahr – European Journal of Bioethics*, 10(2), 311-324.
- Oliveira da Silva, M. (2014). Introdução. U *Bioética e Políticas Públicas* (str. 7-13). Lisabon: Conselho Nacional de Ética para as Ciências da Vida.
- Pozaić, V. (1985a). Deklaracija o eutanaziji. *Obnovljeni život*, 40(2), 170-176.
- Pozaić, V. (1985b). Eutanazija – smrt po vlastitu ili tuđem izboru. *Obnovljeni život*, 40(2), 126-144.
- Ribeiro da Silva, J., Barbosa, A. i Martins Vale, F. (Ur.). (2002). *Contributos para a bioética em Portugal*. Lisabon: Cosmos.
- Riberio Bessa, M. R. (2013). *A densificação dos princípios da bioética em Portugal: Estudo de caso – a atuação do CNECV*. Doktorska disertacija. Porto: Faculdade de Direito da Universidade do Porto.
- Teixeira da Cunha, J. (1993). La bioéthique: situation au Portugal. U E. Agius (Ur.), *The Quality of Life in the Mediterranean Countries: 1st Mediterranean Meeting on Bioethics* (Quaderni di Bioetica e Cultura 1) (str. 89-100). Palermo: Edi Ofes.
- Teixeira da Cunha, J. (1996). La ‘ragione’ iberica delle radici mediterranee. U S. Privitera (Ur.), *Bioetica mediterranea e nordeuropea* (str. 61-75). Roma: Armando Editore.

Bioethics in Portugal: A short introduction with limited insight

SUMMARY

Bioethics arrived in Portugal with a certain ‘delay’: the first center was established in 1988 in Coimbra (*Centro de Estudos de Bioética*), followed by the first chair in 1996 at the Medical Faculty of the University of Porto (*Serviço de Bioética e Ética Médica*), and in 1998, the Bioethics Center at the Medical Faculty of the University of Lisbon (*Centro de Bioética da Faculdade de Medicina da Universidade de Lisboa*) was founded. Along with the Portuguese Society for Bioethics, established in 2003, these institutions focus exclusively on biomedical ethics. A broader perspective on bioethics, extending beyond the narrow Anglo-American focus on medical practice and biomedical research, is only fostered by the Institute for Bioethics of the Portuguese Catholic University.

Pioneers of Portuguese bioethics and co-founders of the first institutions include the pathologist Daniel dos Santos Pinto Serrão (1928–2017), pharmacologist Walter Friedrich Alfred Osswald (b. 1928), Jesuit molecular geneticist Luís Jorge Peixoto Archer (1926–2011), Jesuit philosopher Roque Cabral (1927–2021), pediatrician Jorge Biscaia (1928–2014), as well as the philosophical couple Renaud – Isabel Carmelo Rosa (b. 1942) and Michel (b. 1941).

Based on a review of literature, personal contacts, and field research findings, this paper provides a brief overview of the emergence and development of bioethics in Portugal: from institutional contributions to the work of individuals.

Keywords: bioethics, Mediterranean, Portugal, history of bioethics.